

JAKÁ TEORIE PRÁVA MÁ V KURIKULU PRÁVNICKÝCH FAKULT BUDOUCNOST?

Zdeněk Masopust

Teorie práva jako učební předmět je především propedeutikou, úvodem do studia jednotlivých oborů platného práva. V tomto smyslu je především „pojmológií“. Je však i něčím víc: návodem k přemýšlení o právu jako sociálním fenoménu, o jeho roli v udržování společnosti ve stavu relativní uspořádanosti a v jejím cíleném proměňování. Je i uvažováním o tom, jaké by právo mělo být nejen co do svého obsahu a formy, ale také co do svého reálného působení. Zde tedy nejde už jen o „law in books“, ale také o to, čeho je zapotřebí, aby právo ve společnosti fungovalo, jak fungovat má, aby to, co podle práva „má být“, v míře co největší také bylo. Stále ale ještě nejsme u konce: teorie práva je, alespoň zčásti, i právní filosofií, tedy přemýšlením o hodnotách, jež by se měly skrze právo ve společnosti naplňovat, o tom, co je nejen po právu, ale co je i spravedlivé z hlediska určitých mimoprávních kritérií, o tom, jak a proč se právo v čase a prostoru mění a jak a proč se v čase a prostoru mění i samo uvažování o něm. Jak vidno, teorie práva a filosofování o právu nejsou od sebe odděleny neprostupnou zdí.

Toto všechno, troufám si tvrdit, má teorie práva jako výuková disciplína obsáhnout a adeptům právnických povolání zprostředkovat. V souhrnu toho všeho je její místo, mám za to, v právnickém vzdělání nezastupitelné.

Jenže: uvědomme si, že teorie práva ve výše naznačeném smyslu a rozsahu operuje pojmy fakticky dvojího druhu. Na jedné straně jde o pojmy „hodnotově nezatížené“, u nichž postačí více či méně akceptovaná definice a které tudíž, zjednodušeně řečeno, konfrontací s realitou neprověřujeme. Příkladem buďtež právní norma, právní předpis, precedens, sankce, právní odpovědnosti, retroaktivita či právní vztah. Na druhé straně jsou zde ale pojmy „hodnotově zatížené“, kde o jejich věrnost realitě bytostně jde: např. suverenita, demokracie, legitimita, právní jistota, důvěra v právo, právní stát. Zde se, soudím, otevírají problémy, které mohou budoucnost teorie práva v systému právnického vzdělávání podstatně ovlivnit. Pokud bychom předstírali, že tyto pojmy, jimiž se vyjadřuje ideál, k němuž stojí za to se přibližovat, aniž by bylo možné jej kdy v plné míře dosáhnout, a v nichž se tudíž nereflektuje realita zde a teď, odrazem reality zde a teď jsou, stávali bychom se „lakovači na růžovo“ zavírajícími očmi před tím, v čem žijeme. Ideálům je totiž možno se blížit, je však možné se jim i vzdalovat. Blížíme se, nebo se vzdalujeme? Předstíráme-li, že se blížíme, a zakrýváme-li, že se zhusta spíše vzdalujeme, stáváme se mírně řečeno nevěrohodnými. Mírně řečeno nevěrohodné teorie práva jsme si ovšem v minulosti už užili vrchovatě a věru by nebylo radno se k ní, byť s jinou terminologií, vracet.

Neexistuje snad vůbec dvojí „teorie“ práva? Ta, která se prezentuje v učebnicích a učebnách, a ta, již lze „vyabstrahovat“ z otevřených mediálních zdrojů, které nás dnes a denně, nejspíš lhostejno zda v České republice, nebo na Slovensku, zavalují krajně znepokojivými informacemi o skutečném stavu věcí? Bohužel nejspíš ano. Jistě nebudeme přednášet jen onu druhou; jde však o to, aby ona první byla druhou poučena a korigována.

Co lze z doposud pověděného vyvodit? Domnívám se, že toto: budoucnost teorie práva jako výukového předmětu bude ze všeho nejvíc záviset na tom, jak se my, kteří o teorii práva uvažujeme, píšeme a říkáme, dokážeme vypořádat s nebezpečími, která

na ni číhají, a se kterými, obávám se, jsme se zatím bezezbytku vypořádat nedokázali. Nemám teď na mysli nebezpečí skrytá v nejrůznějších realizovaných nebo jen navrhovaných reformách právnického studia. Ty podle některých svých hlasatelů a prosazovatelů mají vyústit ve stav, kdy se budou daleko víc než dosud akcentovat obory platného práva na úkor oborů teoretických a historických. Tyto reformy mohou ve svých důsledcích vyústit ve „vítězství formy nad obsahem“ a právnické studium dokonce změnit v jakýsi učební obor s vysokoškolským diplomem. Hlavní nebezpečí spatřuji ve vyhýbání se konfrontaci teoretických, nezřídka i v pozitivním právu zakotvených tezí s realitou.

Obrat k realitě nechtě se tedy stane hlavním garantem budoucnosti tohoto oboru ve vysokoškolském praktickém, stejně jako teoretickém právnickém, kurikulu.

Odhodme iluzi, že sami žádné iluze nemáme, případně že je (sami je nemajíce) jaksi ze zvyku, ne-li z pohnutek daleko horších, dejme tomu z konformismu nešíříme. Hovoříme-li například o suverenitě, svrchovanosti státu, zprostředkujeme našim studentům, co v současném světě toto slovo znamená, nebo žijeme – jsouce k tomu i z nejvyšších míst naváděni – v klamném domnění, že znamená totéž co před nějakými sto či více lety a co už nikdy znamenat nebude? Mluvíme-li o demokracii, ukazujeme zřetelně a srozumitelně, aniž bychom ideál opouštěli, že v demokratické společnosti (kdoví, zda ne v demokratickém světě) žijeme stále méně a méně? Nepropadáme snad iluzi a nehlásáme, že zdrojem veškeré státní moci je lid, ježto česká ústava tak praví, a nepřecházíme mlčením, že daleko spíš a efektivněji nás všechny koneckonců ovládají neviditelné síly i zcela jasně viditelné subjekty, které absolutně žádnou od lidu odvozenou legitimitu nemají a ani nepotřebují? Není iluzí (námi šířenou), že na tvorbě práva se rozhodující měrou podílejí jen ti, jimž je právotvorná pravomoc svěřena a kteří nadto postupují v souladu se svým nejlepším vědomím a svědomím? Neříkáme

snad, že tzv. materiální právní stát, garantující základní lidská a občanská práva a svobody, je vyšším stupněm právního státu než právní stát zvaný formální, přehlížejíce přitom, že uklidňující rétorika materiálního právního státu může zakrývat i hrubé porušování principů právního státu formálního? A jak je tomu s našimi výklady o režimech tzv. nereformovatelných? Není snad v jejich pozadí iluze, že neexistují režimy nedeformovatelné? Co nevyslovaný, ale často myšlený předpoklad, že v právním státě se právní, ne-li i morální normy mohou prosadit proti silným ekonomickým, třeba i zcela kořistnickým zájmům, že odcizení je pouhý Hegelův či Marxův výmysl, který ve světě, v němž žijeme, nemá místa, a že reálné uplatňování osobních a politických práv nikterak nesouvisí s právy hospodářskými a sociálními? Jistě by bylo možno takto ještě dlouho pokračovat. Sotva bychom přitom mohli pominout i nanejvýš ožehavou otázku, zda se ústava v některých svých klíčových ustanoveních nestává monstrancí či spíše útěšným sebeklamem.

Podobně by bylo lze uvažovat i nad způsobem, jakým prezentujeme dějiny právního a politického myšlení. Nestávají se snad v našem podání pouhou intelektuální libůstkou, jakýmsi „přizdobením“ jinak vcelku prakticistně zaměřeného studia? Nebo je dokážeme předkládat jako konkrétní reakce na reálné problémy doby, které se mohou i vracet?

Vyústěním je podle mého názoru naléhavá výzva: opusťme „zaklínadla“, zbavme se rutinní rétoriky, která má nežádka jen okrasnou, ne-li přímo zaříkavací funkci. Propojme teorii s realitou, zde tedy s obory, které ji zachycují, konkrétně s politologií, ekonomikou, sociologií a právní informatikou. Pak bude pozice teorie práva i v očích leckterého skeptika a „reformátora“ mnohem pevnější než dnes. Teorie práva ve své „nepropedeutické“ funkci totiž nebude jen realitě vzdáleným žonglováním s pojmy, resp. slovy, ale také a především myšlenkově zpracovaným odrazem skutečnosti, tj. kritikou v pravém kantovském, tedy nikoli

apriorně negativistickém smyslu. Že tím stoupne její prestiž rovněž v očích samotných našich studentů, přinejmenším studentů nakloněných samostatnému zkoumavému přemýšlení, považují pak už jen za logický důsledek, který lze očekávat.

Stručně tedy shrnuto: budoucnost teorie práva jako studijního oboru je z velké, možná rozhodující části v našich rukou, v rukou nás, kdo ji pěstujeme a vyučujeme jí.

***

Příspěvek, přednesený na posledním setkání českých a slovenských kateder teorie práva / Budúcnosť výučby teórie práva: stretnutie českých a slovenských katedier teórie práva. Modra, 16.2.2012 – 17.2.2012.